

Dzieje biurokracji na ziemiach polskich **tom III**

Małgorzata Przeniosło
(Uniwersytet Jana Kochanowskiego)

Władze i administracja państwowych szkół akademickich w II Rzeczypospolitej

Zasady funkcjonowania największych uczelni państwowych zostały uregulowane już w początkach niepodległości. Ustawa o szkołach akademickich, którą uchwalono 13 lipca 1920 r. dość szczegółowo określała kompetencje władz samorządowych takich uczelni, w mniejszym stopniu ich administracji. Opierając się na Ustawie, poszczególne szkoły akademickie tworzyły swoje statuty, które uściślały jej zapisy. W niniejszym tekście mowa będzie o funkcjonowaniu władz i administracji uniwersytetów – Warszawskiego (UW), Jagiellońskiego (UJ), Jana Kazimierza we Lwowie (UJK), Poznańskiego (UP) i Stefana Batorego w Wilnie (USB); szkół technicznych – Politechniki Lwowskiej (PL), Politechniki Warszawskiej (PW) i Akademii Górniczej w Krakowie (AG) oraz Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie (SGGW).

Zgodnie z Ustawą szkołami akademickimi kierowały Zebranie Ogólne Profesorów i Senat, bądź tylko Senat. Wybór jednego z tych dwóch wariantów pozostawiano uczelniom. Te ustalenia miały zawierać statuty. W szkołach istniejących przed 1918 r. zazwyczaj pozostawiano rozwiązania, które funkcjonowały wcześniej. Było to szczególnie proste w przypadku uczelni galicyjskich, w ustawie z 1920 r. w zasadzie zaadoptowano bowiem tamtejszą organizację szkół wyższych (dotyczyło to również istnienia i kompetencji pozostałych organów władzy samorządowej). Spośród wymienionych uczelni Zebranie Ogólne Profesorów i Senat funkcjonowały jedynie na PL i AG, na pozostałych tylko Senat. W myśl ustawy na czele obu wymienionych organów stał rektor, oprócz niego mógł im przewodniczyć także jego zastępca. Zebranie Ogólne składało się z profesorów honorowych, zwyczajnych, nadzwyczajnych i docentów należących do Rad Wydziałów. W zakres jego działania wchodziły kwestie kluczowe dla funkcjonowania uczelni, przede wszystkim przyjmowanie statutu, budżetu, wybór rektora, zatwierdzanie wniosków Rad Wydziałów o nominacje profesorskie i kierowanie ich do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP), uchwalanie wniosków dotyczących tworzenia nowych wy-

Małgorzata Przeniosło

działów i katedr oraz usuwania z nich profesorów. Senat składał się z rektora, prorektora, dziekanów i delegatów poszczególnych wydziałów. Tych ostatnich wybierano na pewien okres, np. na PL na rok, a na UJ na trzy lata. W przypadku, gdy uczelnią kierowało Zebranie Ogólne Profesorów, Senat był organem uchwalającym i kontrolującym wszystkie sprawy administracyjne i finansowe, o ile nie wchodziły one w zakres działania innych władz. Do jego obowiązków należało przede wszystkim: układanie preliminarza budżetowego, zarządzanie majątkiem szkoły, nadzór nad programami nauczania przesyłanymi MWRiOP, zawieranie umów z wykładowcami, mianowanie i usuwanie urzędników oraz pomocniczych pracowników naukowych, a także kwestie bardziej ogólne dotyczące studentów wykraczające poza kompetencje wydziałów, np. budowa domów akademickich, czy przyznawanie stypendiów. Warunki ważności i wykonalności uchwał Zebrania Ogólnego Profesorów i Senatu określano w statutach. Podawano tam także zasady zwoływania i przebiegu posiedzeń tych gremiów. W sytuacji, gdy na uczelni nie przewidziano powoływania Zebrania Ogólnego Profesorów, to Senat posiadał wszystkie jego kompetencje określone w ustawie¹.

Jako kolejny organ władzy samorządowej w ustawie umieszczono rektora, który

piastuje najwyższą godność w szkole akademickiej, jest przewodniczącym Senatu i Zebrania Ogólnego Profesorów, czuwa nad należyтым biegiem spraw wchodzących w zakres działania tych władz i ponosi przede wszystkim odpowiedzialność za należyte przestrzeganie obowiązujących ustaw i rozporządzeń rządowych.

Uregulowania te przyznawały rektorowi tytuł Magnificencji, określały ogólne zasady jego powoływania i kompetencje. Był on wybierany przez Zgromadzenie Ogólne lub przez delegatów Rad Wydziałów z grona profesorów zwyczajnych i honorowych, zawsze w tym samym czasie – w czerwcu każdego roku; okres urzędowania wynosił bowiem jeden rok z możliwością ponownego wyboru. Swoje obowiązki rektor obejmował na dwa tygodnie przed rozpoczęciem roku akademickiego. W niektórych statutach wprowadzano dodatkowe uregulowania np. na PL i UJ profesor wybrany rektorem miał obowiązek przyjąć ten urząd, w przeciwnym wypadku musiał podać powody zrzeczenia się, które mogły być uwzględnione, bądź nie; na PL wówczas przysługiwało odwołanie do MWRiOP. Ustawa określała, iż rektor jest przedstawi-

¹ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Prezydium Rady Ministrów, cz.2, sygn. 17, k. 308–312; Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich, Dziennik Ustaw RP 1920, nr 72, poz. 494, art. 53, s. 1279–1281; Statut Politechniki Lwowskiej z roku 1921, Lwów 1921, s. 3–8; Statut Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, Lwów 1929, s. 4; Statut Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1925, s. 4–8; Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Program wykładów i skład Uniwersytetu w półroczu zimowym roku akademickiego 1919/1920, Wilno 1919, s. 12; Spis nauczycieli szkół wyższych, średnich, zawodowych, seminariów nauczycielskich oraz wykaz zakładów naukowych i władz szkolnych, Warszawa-Lwów 1926, s. 61, 67.

Władze i administracja państwowych szkół akademickich w II RP

cielem uczelni na zewnątrz, zwołuje Senat i Zebranie Ogólne Profesorów, kieruje obradami tych ciał oraz wykonuje ich uchwały. W ostatniej z wymienionych kwestii np. statut PL dawał mu prawo zawieszenia z ważnych powodów wykonania uchwały i poddania jej ponownie pod głosowanie. Ponadto w ustawie zapisano, że rektor immatrykuje studentów i udziela im urlopów, załatwia sprawy administracyjne i finansowe uczelni, które nie wymagają uchwał Senatu, czuwa nad porządkiem na terytorium szkoły (organy władz bezpieczeństwa mogły wkroczyć na jej teren jedynie za jego zgodą lub w przypadku bezpośredniego zagrożenia). Ustawa ustanawiała też zastępcę rektora – prorektora, którym zostawał ustępujący rektor. W sytuacjach, gdy nie było to możliwe, prorektora wybierało Zebranie Ogólne albo Senat².

Ustawa o szkołach akademickich określała, oprócz już omówionych, także kompetencje pozostałych dwóch organów władzy samorządowej uczelni – Rady Wydziału i dziekana. Radę stanowili wszyscy profesorowie, zwyczajni i nadzwyczajni, zatrudnieni na danym wydziale, także honorowi, jeśli wcześniej należeli do Rady oraz dwaj reprezentanci docentów wybierani na rok. Rada miała również prawo powoływać do swojego grona na okres jednego roku profesorów z innych wydziałów, jeśli tylko wykładali w tym momencie na danym wydziale. Rady jako organy kierujące wydziałami sprawowały głównie pieczę nad należyłą organizacją nauczania, przeprowadzały procedury związane z habilitacjami oraz wyłanianiem kandydatów do obsady katedr, stawiały także wnioski dotyczące zatrudnienia zastępców profesorów i pomocniczych pracowników naukowych. Miały też prawo nadawać honorowe stopnie naukowe. Układały ponadto preliminarz potrzeb finansowych wydziału, wnioskowały o urlopy i zasiłki naukowe dla profesorów oraz pomocniczych sił naukowych, przyznawały urlopy i stypendia studentom. W odniesieniu do dziekana ustawa określała, iż „posiada takie samo stanowisko wobec Wydziału i jego Rady, jak rektor wobec całej szkoły i Senatu. Nadto należy do niego nadzór nad wpisami studentów i wolnych słuchaczy, nad tokiem ich studiów oraz nad odbywaniem się egzaminów w sposób przepisany”. Dziekanem mógł być wybrany jeden z profesorów zwyczajnych, nadzwyczajnych lub honorowych należących do Rady Wydziału. Czas urzędowania, sposób wyboru dziekana i prodziekana był podobny, jak w przypadku rektora, oczywiście procedura odbywał się na szczelbłu Wydziału³. Warunki ważności i wykonalności uchwał Rad Wydziałów określano w statutach. Podawano tam także zasady zwoływania i przebiegu ich posiedzeń.

Statuty tworzone przez poszczególne uczelnie zawierały przepisy szczegółowe i rozwijające zasady określone w ustawie, które oczywiście nie mogły pozostawać z nią w sprzeczności. Bywały bardzo drobiazgowe lub miały tylko charakter uzupełniający. Na przykład we Lwowie Statut Politechniki bardzo dokładnie odzwierciedlał zapisy ustawy, UJK jedynie je precyzował. Ten pierwszy został opracowany bardzo

² Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich, s. 1281–1282; Statut Politechniki Lwowskiej, s. 8–10; Statut Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 9.

³ Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich, s. 1282–1285.

szybko i zatwierdzony przez MWRiOP już w 1921 r., w przypadku UJK nastąpiło to dopiero w 1929 r. Ustawa dawała bowiem uczelniom możliwość uchwalenia statutu, ale nie było to konieczne, a sama była na tyle szczegółowa, że uczelnie mogły funkcjonować tylko na jej podstawie, jak to było np. na UJK. Statut UJK został zatwierdzony dopiero we wrześniu 1929 r., choć prace nad nim trwały od marca 1923 r. Po kilku miesiącach pracy projekt przygotowany przez komisję senacką został przyjęty przez Senat i w czerwcu 1924 r. przesłany MWRiOP do zatwierdzenia. Po dokonaniu zmian wymaganych przez Ministerstwo, w maju 1925 r. statut został zatwierdzony, choć nie określono dokładnej daty jego wejścia w życie. Wówczas pojawiły się jednak kontrowersje na samej uczelni. Dotyczyły one głównie kwestii, czy należy powołać Zebranie Ogólne Profesorów, czy najwyższą władzą samorządową ma pozostać, tak jak do tej pory, Senat. Problemem ten podnosiła Rada nowo powstałego Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego, postulując wstrzymanie wejścia w życie statutu do czasu rozstrzygnięcia wszystkich wątpliwości. Senat nie przychylił się do tego postulatu i uchwalił termin obowiązywania uregulowań statutowych na 1 września 1925 r., przesłał też taką decyzję do MWRiOP. Rada Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego ze swej strony wystosowała do Ministerstwa pismo przedstawiające jej stanowisko. Przeciwnicy statutu skierowali ponadto sprawę do Trybunału Administracyjnego, argumentując, że o istnieniu na uczelni Zebrania Ogólnego Profesorów jako najwyższej władzy samorządowej, zgodnie z ustawą, może zdecydować tylko głosowanie takiego gremium. Trybunał przychylił się do ich stanowiska i uchylił decyzję MWRiOP o zatwierdzeniu statutu. Zebranie Ogólne Profesorów, które miało zdecydować o istnieniu takiego organu, odbyło się w maju 1929 r. i uchwaliło, iż w statucie należy pozostawić Senat jako najwyższą władzę UJK⁴.

Ustawa o szkołach akademickich z 1920 r. oprócz uregulowań dotyczących władz uczelni odnosiła się także do urzędników, choć w bardzo ogólny sposób. Stwierdzała, że wszyscy pracownicy podlegają władzy rektora. Gwarantowała urzędnikom etatowym prawa pracowników państwowych. Z kwestii szczegółowych ustalała jedynie, że sekretarza będącego kierownikiem kancelarii, naczelnego bibliotekarza, kwestora, księgowego i urzędników biblioteki mianuje minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego na wniosek Senatu, a innych urzędników Senat. Statuty w pewnym stopniu uszczegóławiały zapisy ustawowe dotyczące administracji uczelni. Ustalały ogólne zasady zatrudniania urzędników. Informowały, że posadę może otrzymać osoba posiadająca kwalifikacje, jakich obowiązujące uregulowania wymagają od funkcjonariuszy państwowych. W niektórych statutach (UJ, UJK) przewidziano, że w przypadku wolnych posad urzędnicy będą wyłanianiani w drodze konkursów rozpisywanych przez rektora i ogłaszanych w prasie. Senat mógł jednak

⁴ *Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1923–1924*, Lwów 1924, s. 68–70; *Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1924/25*, Lwów 1925, s. 38–39; Statut Uniwersytetu Jana Kazimierza, s. 4–6, 25; K. Twardowski, *Dzienniki*, cz. 2, Warszawa-Toruń 1997, s. 24–25; H. Steinhaus, *Wspomnienia*, Wrocław 2002, s. 129–130.

podjąć decyzję o odstąpieniu od tej procedury. W statutach informowano również, że stosunek służbowy pracowników administracji określa uregulowania dotyczące urzędników państwowych, a ich kompetencje określa regulamin uchwalany przez Senat⁵.

Jeśli chodzi o sposób pełnienia funkcji przez przedstawicieli władz, to szczególnie w początkach niepodległości rektorzy nierzadko bardzo silnie włączali się w rozwiązywanie różnych spraw dotyczących uczelni, ich zaangażowanie niejednokrotnie wykraczało poza standardowe wypełnianie obowiązków. Na przykład założenie i szybkie rozpoczęcie działalności przez Uniwersytet Poznański było w dużym stopniu zasługą jego pierwszego rektora Heliodora Świącickiego, który pełnił tę funkcję w latach 1919–1923. Z kolei Alfred Halban kierujący UJK w roku akademickim 1919/20 bardzo intensywnie wspierał starania uczelni o pozyskanie kompleksu budynków po Sejmie Krajowym. Podobnie kolejni rektorzy, ich zabiegi zakończyły się przejęciem gmachów wiosną 1923 r. Jan Łukasiewicz, kierujący UW w roku 1922/1923, podjął owocne rozmowy z władzami miasta o przekazaniu uczelni placów pod budowę nowych gmachów⁶. Czasem dużego zaangażowania wymagały indywidualne sprawy pracowników. Na przykład w 1922 r. rektor UJK – poeta Jan Kasprówicz starał się pomóc w sprawie niezatwierdzenia ze względów formalnych habilitacji genialnego lwowskiego matematyka Stefana Banacha, nie stroniąc nawet od pewnego naginania procedur. Jego zaangażowanie, również wsparcie Rady Wydziału Filozoficznego, dziekana, Senatu, prorektora i pewne zagmatwanie sytuacji spowodowane licznymi pismami wysłanymi do MWRiOP przyniosło korzystne rozwiązanie. Co prawda Ministerstwo nie zmieniło decyzji o niezatwierdzeniu habilitacji, ale wyraziło zgodę na utworzenie na UJK nowej katedry matematyki i powierzenie jej Banachowi. Ta nominacja niewątpliwie znacznie ułatwiła karierę naukową najwybitniejszego polskiego matematyka, jakim okazał się Stefan Banach, i przyczyniła się do powstania we Lwowie szkoły naukowej o światowej renomie⁷.

Trzeba tu wspomnieć, że Stefan Banach poświęcał czas nie tylko pracy naukowej, ale i organizacyjnej na uczelni, kilkakrotnie był dziekanem. Do swoich obowiązków podchodził w sposób dość niestandardowy. Jak wspominają jego współpracownicy, gdy otrzymywał zaproszenie na jakieś uczelniane posiedzenie miał mawiać „Wiem, gdzie nie będę”. Niezwykły styl bycia wielu przedstawicieli lwowskie-

⁵ Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich, s. 1290; Statut Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 34–35; Statut Uniwersytetu Jana Kazimierza, s. 24; Statut Politechniki Lwowskiej, s. 22–23.

⁶ *Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1921/22*, Lwów 1932, s. 49; *Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1922/23*, Lwów 1926, s. 36; *Sprawozdanie z działalności Uniwersytetu Warszawskiego za rok akademicki 1922/1923*, Warszawa 1925, s. 12–13; A. Czubiński, *Dzieje Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1918–1939*, [w:] *Dzieje Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1918–1969*, pod red. Z. Grota, Poznań 1972, s. 67–87.

⁷ Lwowskie Państwowe Archiwum Obwodowe (LPAO), UJK, f. 26, op. 5, spr. 58, k. 2–7; szerzej zob. M. Przeniosło, *Droga naukowa Stefana Banacha*, [w:] *Znani i nieznanymi międzywojennego Lwowa*. Studia i materiały pod red. M. Przeniosło i L. Michalskiej-Brachy, Kielce 2007, s. 40–42.

go środowiska matematycznego sprawił, że pozostało wiele relacji na ich temat, również dotyczących obowiązków dziekańskich. Drugi z twórców lwowskiej szkoły matematycznej, profesor UJK, Hugo Steinhaus był z kolei bardzo obowiązkowy. Na Politechnice Lwowskiej funkcję dziekana sprawowali m.in. Włodzimierz Stożek i Kazimierz Kuratowski. Szczególnie często współpracownicy i studenci wspominali prof. Stożka. Na przykład Kuratowski napisał, że Stożek do spraw administracyjnych miał stosunek dość bez troski. Wspominał sytuację, jaka miała miejsce, gdy obejmował po nim funkcję dziekana Wydziału Ogólnego (sam traktował ten rodzaj obowiązków bardzo poważnie). Zwrócił się wtedy do Stożka z prośbą o omówienie i przekazanie spraw niezalatwionych. Ten odpowiedział, że nie ma takich spraw i poradził Kuratowskiemu, iż nie należy przejmować się żadnymi „sprawami”. Dodał też, że gdy przyjdzie list urzędowy, najlepiej odłożyć go do biurka nie czytając, bo jeśli zawiera coś ważnego, to przyślą kolejną – pilną informację. Studenci byli natomiast w dziekanacie „dobrze obsłużeni”. Jak wspominają bowiem Stożka jego uczniowie, był człowiekiem niezwykle życzliwym w stosunku do nich. Studenci zawsze mogli też liczyć na życzliwość i wyrozumiałość kolejnego dziekana Kazimierza Kuratowskiego, w tym był podobny do swego przyjaciela, Włodzimierza Stożka. Oryginalności w pełnieniu obowiązków dziekańskich nie brakowało także znanym matematykom z innych ośrodków, np. na UW prof. Waclaw Sierpiński, choć był człowiekiem obowiązkowym i lubił różne oficjalne zebrania, to często w czasie ich trwania zatapiał się w rozważaniach matematycznych⁸.

Każda z państwowych szkół akademickich na najwyższych urzędniczych stanowiskach zatrudniała sekretarza uczelni, administratora i kwestora. Osoby te zazwyczaj pełniły swoje funkcje przez wiele lat, zdarzało się też, że legitymowały się stopniem doktora. Na przykład na UJ wieloletnim sekretarzem był Włodzimierz Ottmann, administratorem – dr Jan Reguła, a kwestorem – dr Henryk Matus. Jeśli chodzi o zatrudnianych urzędników, to w zestawieniu za lata akademickie 1931/1932 i 1932/1933 na poszczególnych uczelniach istniała następująca liczba etatów (bez pracowników bibliotek): UW – 42 etaty, UJ – 31, UJK – 26, UP – 29, USB – 31, PL – 25, PW – 22, AG – 9, SGGW – 15. Na Politechnikach i SGGW wielkości te były proporcjonalne do liczby studentów i zatrudnianych pracowników naukowych. Wyraźne dysproporcje widać w przypadku uniwersytetów (zob. tabela 1). Najmniejszy z nich – w Wilnie zatrudniał podobną liczbę urzędników jak dwukrotnie większe w Krakowie i Lwowie. Zaskakująca jest wyjątkowo mała administracja ostatniego z wymienionych. Wśród zatrudnionych było 7 pracowników Rektoratu, 9 – kwestury, 2 – intendenty. Na UW pracowało 14 osób w Rektoracie, 12 w kwesturze, 6 w in-

⁸ K. Kuratowski, *Notatki do autobiografii*, Warszawa 1980, s. 67, 91, 98; S. Ulam, *Przygody matematyka*, Warszawa 1996, s. 67; M. Przeniosło, *Twórcy lwowskiej szkoły matematycznej*, „Dzieje Najnowsze” 2007, t. 39, z. 2, s. 69–71; tejsze, *Włodzimierz Stożek (1883–1941) – matematyk, profesor Politechniki Lwowskiej*, „Wrocławskie Studia Wschodnie” 2007, t. 11, s. 126–129; tejsze, *Kazimierz Kuratowski – matematyk, profesor Politechniki Lwowskiej i Uniwersytetu Warszawskiego (okres do 1945 r.)*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2008, t. 53, nr 3–4, s. 214–215.

Władze i administracja państwowych szkół akademickich w II RP

tendenturze (w tym 3 do obsługi klinik medycznych). Na UJ było to odpowiednio 9, 10, 10 (9 – kliniki), na UP – 5, 7, 3, na USB – 6, 7, 11 (6 – kliniki). Kancelarie dziekanatów zatrudniały zazwyczaj 1 lub 2 osoby, sekretarza i ewentualnie kancelistę⁹.

Tabela 1. Liczba etatów urzędniczych na uniwersytetach w zestawieniu z liczbą pracowników naukowych i studentów w roku 1932/1933.

Uczelnia	Etaty urzędnicze ^a	Katedry profesorskie	Etaty pomocniczych sił naukowych	Liczba studentów
UW	42	128	219	9933
UJ	31	128	189	7354
UJK	26	105	172	7358
UP	29	115	157	5230
USB	31	98	158	3923

^a bez pracowników bibliotek

Źródło: AAN, MWRiOP, sygn. 241, k. 2, 6, 10-11, 13, 17, 21-22, 24, 29, 35-37, 39, 42, 46-47, 49, 53, 57-58; H. Wittlinowa, *Atlas szkolnictwa wyższego*, Warszawa 1937, s. 46-47.

Znaczące zmiany w funkcjonowaniu uczelni państwowych przyniósł rok 1933. Było to związane z wejściem w życie uchwalonej 15 III 1933 r. nowej Ustawy o szkołach akademickich autorstwa kierującego wówczas MWRiOP Janusza Jędrzejewicza. Zaproponowane uregulowania wzbudziły wielkie kontrowersje w środowisku naukowym. Postrzegano je jako próbę zamachu na samorządność uczelni i chęć podporządkowania ich władzom. Protesty rozpoczęły się już pod koniec 1932 r. po rozesłaniu Senatowi uczelni (7 listopada 1932 r.) projektu ustawy. Środowisko akademickie krytykowało wiele pomysłów ministra Jędrzejewicza zawartych w projekcie. Protestowały poszczególne uczelnie, towarzystwa naukowe i wielu profesorów¹⁰.

Mimo protestów ustawa została uchwalona w niemal niezmienionej postaci. Środowisko akademickie oburzało wiele zmian, z kwestii szczegółowych, najbardziej bulwersowała konieczność zatwierdzenia rektora przez MWRiOP i prawo do likwidacji katedr bez zgody władz uczelni. W nowych uregulowaniach rektor był wybierany na trzy lata przez delegatów wydziałów. Oprócz zatwierdzenia rektora, Ministerstwo zyskało też prawo do ustalania sposobu wyboru delegatów, regulaminu i

⁹ AAN, MWRiOP, sygn. 241, k. 10-12, 21-23, 35-38, 46-48, 57-59, 68-69, 79-81, 84-85, 90-91; *Spis nauczycieli szkół wyższych, średnich, zawodowych, seminariów nauczycielskich oraz wykaz zakładów naukowych i władz szkolnych*, Lwów-Warszawa 1924, s. 87, 89-90, 96 *Spis nauczycieli szkół wyższych, średnich, zawodowych, seminariów nauczycielskich oraz wykaz zakładów naukowych i władz szkolnych*, Warszawa-Lwów 1926, s. 43, 47, 57.

¹⁰ *W obronie wolności szkół akademickich*, Kraków 1933; B. Jaczewski, *Polityka naukowa państwa polskiego w latach 1918-1939*, Wrocław 1978, s. 170-171; *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego*, pod red. A. Garlickiego, Warszawa 1982, s. 218-241; H. Steinhaus, *Wspomnienia*, s. 136-137; A. Schinzel, *Wacław Sierpiński*, Warszawa 1976, s. 25-28.

terminu wyborów. W przypadku niezatwierdzenia wybranego rektora ustawa zobowiązywała uczelnię do dokonania ponownego wyboru. Największe kontrowersje budził art. 3 Ustawy dający ministrowi prawo do likwidowania i tworzenia w szkołach akademickich wydziałów i katedr, nawet bez zgody uczelni, jedynie po zasięgnięciu opinii władz, Senatu w pierwszym przypadku i Rady Wydziału w drugim. Uregulowania dotyczące sytuacji profesora, którego katedra uległaby likwidacji pojawiły się już pod koniec 1932 r. w znowelizowanym przez Prezydenta RP (27 X 1932 r.) rozporządzeniu z 1928 r. – *O stosunku służbowym profesorów państwowych szkół akademickich i pomocniczych sił naukowych tych szkół*. Miał on być przeniesiony w stan nieczynny na okres roku i w tym czasie pobierać pełne uposażenie służbowe. Mógł być powołany na inną katedrę, jeśli taka nominacja nie nastąpiłaby, Prezydent RP zwalniał go przy zastosowaniu przepisów ustawy emerytalnej. W kwestiach dotyczących administracji uczelni nowe uregulowania nie przyniosły zmian¹¹.

MWRiOP szybko zaczęło korzystać z uprawnień, jakie przyniosła nowa ustawa. Już we wrześniu 1933 r. rozesłało niemal wszystkim szkołom akademickim wspomniane zapytania dotyczące likwidacji katedr. Władze uczelni zazwyczaj próbowały nie dopuścić do zwinienia swoich katedr. Rektorzy osobiście wybierali się w tej sprawie do ministra, ten nie znalazł jednak czasu na urzędowe przyjęcie żadnego z nich. Z kolei Rady Wydziałów słały pisma do MWRiOP. Na przykład Rada Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego UJK, w odpowiedzi na zapytanie ministra dotyczące projektowanej likwidacji III Katedry Matematyki, w bardzo obszernym piśmie broniła nie tylko katedry poprzez podkreślanie światowych osiągnięć lwowskiej matematyki i strat, jakie spowoduje to zwinienie, ale i kierującego katedrą prof. Stanisława Ruziewicza¹².

Minister, a wówczas jednocześnie premier, Jędrzejewicz nie wziął pod uwagę żadnych argumentów władz uczelni i na mocy ustawy już we wrześniu 1933 r. zlikwidował 51 katedr w szkołach akademickich. Środowisko akademickie często wskazywało na polityczne przyczyny zwiniania katedr, np. powodem likwidacji tej kierowanej przez Ruziewicza mogło być rzeczywiste czy też tylko domniemane sympatyzowanie z obozem narodowym. Motywowanie zamykania katedr względami oszczędnościowymi było mało przekonujące, bo po ich zwinieniu każdy z profesorów najpierw otrzymywał pełne uposażenie, a potem emeryturę i ponadto wykłady, które wcześniej prowadził, ktoś musiał, przynajmniej częściowo, przejąć jako płatne godziny zlecone. Zgodnie z nową Ustawą o szkołach akademickich minister mógł też tworzyć nowe katedry i już w rozporządzeniu z 25 września na kilku uczel-

¹¹ Ustawa z dnia 15 III 1933 r. o szkołach akademickich, Dziennik Ustaw RP 1933, nr 29, poz. 247, art. 3, s. 594–596; Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 X 1932 r. w sprawie zmiany rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 lutego 1928 r. o stosunku służbowym profesorów państwowych szkół akademickich i pomocniczych sił naukowych tych szkół, Dziennik Ustaw RP, 1932, nr 94, poz. 819, s. 1974.

¹² LPAO, UJK, f. 26, op. 5, spr. 1655, k. 182-186; J. Jaskier, P. Przyłęcki, *Reorganizacja szkół akademickich w Polsce*, [w:] *W obronie szkoły demokratycznej*, Warszawa 1934, s. 59–60.

niach pojawiły się takowe. Miało to zapewne potwierdzać, wcześniej podnoszony przez MWRiOP argument, że celem ustawy jest reorganizacja szkół wyższych. Niektóre z nowo utworzonych katedr były dość zaskakujące dla środowiska akademickiego, na przykład na UW powstały trzy katedry orientalistyczne – egiptologii, sinologii i turkologii oraz dwie etnograficzne. Postrzegano je jako trudne do obsadzenia i mało racjonalne ze względu na łatwy do przewidzenia brak przyszłych uczniów¹³.

Po likwidacji katedr władze uczelni często starały się o ich odzyskanie. Na przykład Rada Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego UJK, wspierana przez Senat i rektora, w kolejnych miesiącach zasypywała MWRiOP pismami, próbując reaktywować wspomnianą katedrę matematyki. Próby jej odzyskania nie powiodły się i ostatecznie w maju 1935 r. Prezydent RP zwolnił 46-letniego wtedy Stanisława Ruziewicza ze stanowiska profesora przy zastosowaniu ustawy emerytalnej. Mimo starań uczelni katedry stracili także m.in.: na PW – były minister, profesor ekonomii Jerzy Michalski, na UJ – wybitny chirurg Jan Glatzl, znany ekonomista i pisarz Adam Heydel oraz Stanisław Kot zajmujący jedyną istniejącą na polskich uczelniach katedrę historii kultury. W obronie ostatniego z wymienionych studenci wystosowali petycję do MWRiOP, podpisało ją ponad 200 osób¹⁴.

MWRiOP nie stroniło także od wykorzystywania drugiego obok likwidacji katedr kluczowego uprawnienia przewidzianego w ustawie – możliwości niezatwierdzenia rektora. Nie zaakceptowało np. pierwszego wyboru dokonanego przez Senat UJK, w osobie wybitnego prawnika Marcelo Chlamtacza. Zaaprobowało natomiast kolejnego kandydata, również prawnika, Alfreda Halbana, ten jednak wkrótce ciężko zachorował i problemy pojawiły się na nowo. Urząd powinien bowiem tymczasowo objąć prorektor, ale minister odmówił zatwierdzenia kilku kolejno wybranych – ks. Adama Gerstmann, Edmunda Bulandy, Włodzimierza Koskowskiego. Mianował natomiast komisarza uczelni w osobie profesora prawa Kamila Stefki, choć ustawa nie przewidywała takiego rozwiązania. Na AG w Krakowie nie zatwierdzono wyboru rektora Walerego Goetla, a na UP dwóch kolejnych prorektorów – Stanisława Pawłowskiego i Jana Grochmalickiego, choć obaj piastowali już wcześniej funkcję

¹³ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 25 IX 1933 r. o zwinięciu i utworzeniu niektórych wydziałów Politechniki Lwowskiej i Politechniki Warszawskiej, *Dziennik Ustaw RP*, 1933, nr 71, poz. 526, s. 1231; Rozporządzenie ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego z dnia 25 IX 1933 r. o zwinięciu niektórych katedr i zakładów naukowych w szkołach akademickich, tamże, poz. 527, s. 1232–1233; Rozporządzenie ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego z dnia 5 XII 1933 r. o zwinięciu i utworzeniu niektórych katedr i zakładów naukowych w szkołach akademickich, tamże, nr 103, poz. 796, s. 2042; J. Jaskier, P. Przyłęcki, *Reorganizacja szkół akademickich*, s. 63; O. Balzer, *Uwagi o projekcie nowej Ustawy o szkołach akademickich*, [w:] *W obronie wolności szkół akademickich*, Kraków 1933, s. 10; B. Jaczewski, *Organizacja i finansowanie nauki polskiej w okresie międzywojennym*, Wrocław 1971, s. 179; H. Steinhaus, *Wspomnienia*, s. 141.

¹⁴ M. Przeniosło, *Stanisław Leon Ruziewicz – matematyk, profesor Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie*, „Wrocławskie Studia Wschodnie” 2008, t. 12, s. 172–173; J. Jaskier, P. Przyłęcki, *Reorganizacja szkół akademickich*, s. 60–62.

rektora¹⁵.

Nowelizację Ustawy o szkołach akademickich uchwalono dopiero w lipcu 1937 r. Usunięto wówczas kontrowersyjny zapis o możliwości likwidowania katedr przez ministra. Prawo takie pozostało tylko w odniesieniu do katedr nieobsadzonych. Zapisu o konieczności zatwierdzania rektora przez MWRiOP jednak nie usunięto. Zmieniono tylko okres sprawowania tej funkcji na 2 lata¹⁶.

Warto poruszyć jeszcze kwestię wynagrodzeń przysługujących władzom uczelni w związku z pełnieniem różnych funkcji oraz płac urzędników. Zgodnie z uregulowaniami z 1933 r. rektorzy, oprócz pensji profesorskiej, otrzymywali dodatek służbowy w wysokości od 300 do 500 zł miesięcznie w zależności od wielkości uczelni. Na uniwersytetach i politechnikach było to 500 zł, na AG i w SGGW – 400 zł. Dla prorektorów przewidziano od 200 do 300 zł, dla dziekanów – od 200 do 250 zł. Dodatki funkcyjne otrzymywali również urzędnicy zajmujący najważniejsze stanowiska: sekretarz uczelni i administrator – 200 zł, kwestor – 100 zł¹⁷. Wynagrodzenie zasadnicze pracowników administracji zależało od zaszeregowania do jednej z 12 grup przewidzianych dla wszystkich funkcjonariuszy państwowych. Urzędnicy szkół akademickich otrzymywali przydziały do grup od VI do X, zazwyczaj z możliwością awansu o jedną lub dwie grupy (zob. tabela 2). Sekretarze większości uczelni pobierali wynagrodzenie VI grupy, kwestorzy – VII, administratorzy VII lub VIII. Urzędnicy w dziekanatach byli zazwyczaj zaliczeni do IX lub X grupy. Przed wejściem w życie uregulowań z 1933 r. płace pracowników uczelni były nieco niższe od przytoczonych¹⁸.

Tabela 2. Zaszeregowanie i wynagrodzenie pracowników naukowych i administracyjnych uczeni od 1934 r.

Grupa uposażenia	Pracownicy naukowci	Urzędnicy	Pensja zasadnicza
IV	profesor zwyczajny	-	1000 zł
V	profesor nadzwyczajny	-	700 zł
VI	adiunkt i asystent z habilitacją	sekretarz uczelni, administrator	450 zł

¹⁵ Ustawa z dnia 15 III 1933 r. o szkołach akademickich, s. 595–596; J. Jaskier, P. Przyłęcki, *Reorganizacja szkół akademickich*, s. 59.

¹⁶ Ustawa z dnia 2 VII 1937 r. o zmianie ustawy z dnia 15 III 1933 r. o szkołach akademickich, *Dziennik Ustaw RP*, 1937, nr 52, poz. 406, s. 962–963.

¹⁷ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 XII 1933 r. o zasadach zaszeregowania funkcjonariuszów państwowych do grup uposażenia i automatycznego przechodzenia nauczycieli do wyższych grup uposażenia, o dodatkach lokalnych, funkcyjnych i służbowych oraz o umundurowaniu niższych funkcjonariuszów państwowych, *Dziennik Urzędowy MWRiOP* 1934, nr 1, poz. 3, s. 21, 23.

¹⁸ Ustawa z dnia 9 X 1923 r. o uposażeniu funkcjonariuszów państwowych i wojska, *Dziennik Ustaw RP* 1923, nr 116, poz. 924, s. 1389–1393; M. Przeniosło, *Dochody nauczycieli państwowych szkół akademickich w II Rzeczypospolitej (na przykładzie matematyków)*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 2008, t. 68, s. 39–42.

Władze i administracja państwowych szkół akademickich w II RP

VII	adiunkt, asystent z habilitacją	sekretarz uczelni, administrator, kvestor, asesor	335 zł
VIII	starszy asystent	administrator, kvestor, asesor, skarbnik, kontroler	260 zł
IX	młodszy asystent	skarbnik, kontroler, sekretarz, adiunkt kancelaryjny	210 zł
X	zastępca asystenta	sekretarz, adiunkt kancelaryjny, kancelista, rachmistrz	160 zł

Źródło: AAN, MWRiOP, sygn. 241, k. 10-11, 21-22, 35-36, 47-48, 57-58, 68-85, 90-91; Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 28 X 1933 r. o uposażeniu funkcjonariuszów państwowych, Dziennik Urzędowy MWRiOP 1934, nr 1, poz. 1, s. 3-4; Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 XII 1933 r. o zasadach zaszerogowania funkcjonariuszów państwowych do grup uposażenia i automatycznego przechodzenia nauczycieli do wyższych grup uposażenia, o dodatkach lokalnych, funkcyjnych i służbowych oraz o umundurowaniu niższych funkcjonariuszów państwowych, tamże, poz. 3, s. 14, 18-19, 26.

W okresie międzywojennym kompetencje władz uczelnianych określały dwie kolejne Ustawy o szkołach akademickich. Pierwsza, która została uchwalona w 1920 r., była dość liberalna i dawała szkołom daleko idącą autonomię. Znacząca zmiana nastąpiła w 1933 r. po wejściu w życie kolejnych uregulowań. Nowa ustawa znacznie ograniczyła samorządność szkół akademickich. Dała ministrowi wyznań religijnych i oświecenia publicznego m.in. prawo do niezatwierdzenia rektora oraz likwidacji i tworzenia katedr profesorskich wbrew woli władz uczelni. Do 1937 r., kiedy to ustawę znowelizowano, MWRiOP nierzadko korzystało z obu tych uprawnień.

Резюме

Власти и администрация государственных высших учебных заведений во II Речипосполитой.

Принципы функционирования самых крупных государственных вузов были урегулированы сразу после обретения Польшей независимости. Закон о высших учебных заведениях, принятый в 1920 году, определял компетенции властей самоуправления вузов и их администрации. Исходя из этого закона, отдельные вузы создавали свои статуты, которые уточняли записи этого закона. Автор представляет их, опираясь на анализ функционирования властей и администрации университетов: Варшавского, Ягеллонского, Яна Казимежа во Львове, Познаньского и Стефана Баторы в Вильнюсе; технических училищ: Львовского Политехнического Института, Варшавского Политехнического Института и Горной Академии в Кракове, а также Главной Школы Сельского Хозяйства в Варшаве.